PSY495 Psychologie dotazování

VYUČUJÍCÍ

Mgr. Stanislav Ježek, PhD. – garance kurzu, přednášky, semináře,

jezek@fss.muni.cz, 549494616, místnost 2.53, FSS, Joštova 10

Mgr. Aleš Neusar – přednášky, semináře,

neusar@fss.muni.cz, místnost 2.63, FSS, Joštova 10

CHARAKTERISTIKA KURZU

Dotazování, ať již v podobě dotazníku či rozhovoru, je nejčastěji používaný způsob získávání informací v sociálních vědách - ve výzkumu, diagnostice i terapii. Kurz se zaměřuje na aktuální poznatky o procesu odpovídání na otázku či položku dotazníku a z těchto poznatků vyplývající pravidla a doporučení pro formulaci otázek, administraci dotazníku či rozhovoru a interpretaci odpovědí. Pozornost věnujeme i používaným způsobům zneužívání těchto poznatků k ovlivnění výsledků výzkumů a šetření prostřednictvím formulace otázek a podmínek administrace. Studenti získají v kurzu dovednost kriticky hodnotit otázky/dotazníky/rozhovory a používat k tomuto účelu techniku kognitivního rozhovoru.

Kurz je koncipován prakticky. Hlavní činností bude týmové plánování a realizace drobných studií demonstrujících různé faktory ovlivňující validitu a reliabilitu dotazování a použití techniky kognitivního rozhovoru.

Kurz je odborností vyučujících určen především pro magisterské studenty psychologie. Tematicky je však stejně relevantní i pro studenty dalších sociálně vědných oborů, kde jsou šetření (surveys) obvyklým zdrojem poznatků a podkladem pro důležitá rozhodnutí – sociologie, politologie, sociální práce apod.

Návaznosti kurzu

Kurz navazuje na bakalářskou obecnou psychologii (kognice), sociální psychologii (sociální kognice) a metodologii a magisterskou psychodiagnostiku. Společně s psychometrikou tvoří volitelnou nadstavbu pro studenty psychologie, kteří se zajímají o psychodiagnostiku a měření v sociálních vědách, o to, jak vznikají psychologické poznatky a kde jsou jejich slabiny. Vazby na psychometriku jsou volné, takže pořadí absolvování těchto dvou kurzů je libovolné.

Vzhledem k tomu, že většina materiálů k tomuto tématu je v angličtině, kurz předpokládá schopnost číst odbornou angličtinu. Také předpokládáme dovednost samostatně vyhledávat v databázích odborných článků.

ORGANIZACE KURZU

Počet kreditů:	4
Ukončení kurzu:	zkouška (projekt)
Seminář:	2 hodiny týdně

INFORMAČNÍ SYSTÉM MU

V informačním systému MU v části *Studijní materiály k předmětu PSY495* najdou studenti podklady k tématům uvedeným v sylabu především v podobě prezentací ze seminářů a odkazů na další zdroje informací.

POŽADAVKY NA UKONČENÍ KURZU

Zápočet bude udělen za aktivní účast na seminářích, odevzdání zadaných návrhů projektů a podíl na výzkumných projektech druhých. Zkouška má podobu hodnocení realizovaného výzkumného projektu. Hodnoceno bude zpracování výzkumné otázky, designu experimentu, realizace experimentu, analýza experimentu

a prezentace jeho výsledků na semináři (5x5b). Hodnocení bude na škále A: 25-24b; B: 23-22b; C: 20-19b; D: 18-17b; E: 16-15b; F: 14b a méně.

Omluvy

Omluvy jsou přijímány pouze předem. Pozdější omluvy budou akceptovány pouze pokud šlo o nepředvídatelné případy. Víte-li o tom, že budete mít ze závažných důvodů problémy s dodržením některého z termínů, informujte nás o tom co nejdříve.

LITERATURA

Základní

[1] Bradburn, N., Sudman, S., Wansink, B. (2004). *Asking questions. The definitive guide to questionnaire design – for market research, political polls, and social and health questionnaires.* San Francisco: Jossey-Bass.
Kniha pro ty, kteří se rozhodnou, že tento kurz je pro ně zbytečně složitý a teoretický. Autoři detailně shrnují současné zkušenosti s tvorbou otázek na nejrůznější oblasti lidského života v nejrůznějších kontextech.

[2] Fischhoff, B. (1991). Value elicitation. Is there anything in there? *American Psychologist, 46,* 8, 835-847.
Co se stane, když po vás chce někdo názor či preferenci v oblasti, kde žádný názor či preferenci nemáte? Po přečtení si možná uvědomíte, jak omezené je pojetí reprezentativnosti, které ji ztotožňuje s náhodným výběrem.

[3] (a) Schwarz, N. (1999). Self-reports. How the questions shape the answers. *American Psychologist, 54,* 2, 93-105.

nebo

(b) Schwarz, N. (2007). Retrospective and concurrent self-reports: The rationale for real-time data capture. In A.A. Stone, S.S. Shiffman, A. Atienza, & L. Nebeling (eds.), *The science of realtime data capture: Self-reports in health research* (pp. 11-26). New York: Oxford University Press. Dostupné z www: http://sitemaker.umich.edu/norbert.schwarz/files/schwarz_retrospective_self-reports_mdc_2007.pdf
Pokud byste si měli přečíst pouze jeden článek k tématu, doporučovali bychom jeden z těchto dvou. Vynikající shrnutí.

[4] Sudman, S., Bradburn, N.M., Schwartz, N. (1996). *Thinking about answers. The application of cognitive processes to survey methodology.* San Francisco: Jossey-Bass.
První učebnice k tématu. Dobře se čte, není ale tak dobře strukturovaná a obsažná jako pozdější Tourangeau et al.

[5] Tourangeau, R., Rips, L.J., Rasinski, K. (2000). *The psychology of survey response.* Oxford: OUP.
Základní učebnice shrnující poznatky o tom, jak lidé odpovídají na otázky.

[6] Willis, G. B. (2005). *Cognitive interviewing. A tool for improving questionnaire design.* Thousand Oaks: Sage.

Obtížně dostupná literatura bude k dispozici v elektronické podobě v ISu v rozsahu povoleném autorským zákonem.

Rozšiřující literatura

Nisbett, R. E., Wilson, T. D. (1977). Telling more than we can know. Verbal reports on mental processes. *Psychological Review, 84*, 3, 231-259.
Přelomový článek tlumící nadšení z kognitivního dotazování na kdeco. Autoři rozebírají meze introspekce, schopnosti nahlédnout své kognitivní procesy. Docházejí k tomu, že spíše než bychom své kognitivní procesy pozorovali, spíše si je domýšlíme.

Wilson, T. D. (2002). *Strangers to ourselves. Discovering the adaptive unconscious.* Cambridge: The Belknap Press.
Populárně podaná verze aktuálních myšlenek o mezích introspekce. Autor popisuje svou představu o autonomně probíhajících procesech v naší mysli a popisuje je jako součást tzv. adaptivního nevědomí. Ukazuje, že neuvědomovaná probíhá ještě větší část naší kognice (myšlení), než si mysleli Freudovi následovníci a behavioristi dohromady ☺

Oppenheim, A. N. (1992). *Questionnaire design, interviewing and attitude measurement.* London: Continuum. (kap. 8)
Oblíbená učebnice o tom, jak dělat dotazníková šetření. Trochu stará, ale čtivá a je v knihovně FSS.

Schacter, D. (2001). *Sedm hříchů paměti. Jak si pamatujeme a zapomínáme.* Praha: Paseka.

Populární verze ceněné přehledové studie o "chybách" ve fungování lidské paměti. Kdo si chce přečíst originální článek: Schacter, D. L. (1999). The seven sins of memory. Insights from memory and cognitive neuroscience. *American Psychologist, 54*, 182-203.

Tversky, A., Kahneman, D. (1982). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. In D. Kahneman, P. Slovic, A. Tversky (Eds.), *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*, 3 – 22. Cambridge: CUP.
Shrnující kapitola z přelomového sborníku laureáta nobelovy ceny. Autoři v ní popisují způsoby, jimiž hádáme odpovědi, popř. zjednodušujeme odpovídání na otázky, na které neznáme okamžitě z hlavy odpověď. Tento sborník se dodnes tiskne, prodává a hojně cituje.

Arundale R.B. (2005). Pragmatics, conversational implicature and conversation. In K. L. Fitch, R. H. Sanders (Eds.), *Handbook of language and social interaction*, 41 – 63. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates.
Kapitola hlouběji popisující Griceovy implikatury, které se podílejí na utváření významu kladené otázky.

PROGRAM

S níže uvedenými problémovými okruhy budeme pracovat přibližně podle schématu (a) samostudium – **(b) diskuze – (c) naplánování výzkumu** – (d) provedení výzkumu – **(e) diskuze výsledků**, přičemž náplň seminářů bude tvořit posloupnost **e-b-c**. Dané téma tedy na semináři prodiskutujeme, z návrhů vybereme, co bychom chtěli empiricky ověřit/demonstrovat a vymyslíme výzkumný plán. Tento výzkumný plán pak studenti v týmech zrealizují a na následujícím semináři představí jeho výsledky. Mezi tím budou studovat materiály k dalším aspektům tématu kurzu.

1. Úvod

Uvedení do tématu. Rekapitulace poznatků o formulaci otázek, jejich sestavování do dotazníků a rozhovorových plánů a administraci dotazníku/rozhovoru.

Literatura: Disman kap. 7 – s. 139-164; Ferjenčík kap. 13 – s. 171 – 183, Kerlinger kap. 26 – s. 456-466.

Samostudium pro další setkání (1): **[5]** kap. 1 – s.1 – 22; **[3]**; **[4]** kap. 3 – s. 55 – 79; **[1]** prolistovat.

2. Teorie procesu odpovídání na otázku a typy otázek

Cannel et al., Tourangeau et al., high road/low road, satisficing

Data, trvání, odhady četnosti a kvantit chování a prožívání, postoje, hodnoty-názory-preference, citlivé otázky (znalosti a výkonnost). Uvažování o kontextových efektech.

Samostudium pro další setkání (2): **[5]** kap. 2 – s. 23 – 61

3. Významné faktory ve fázi porozumění

Sémantický (doslovný, R-of) vs pragmatický (zamýšlený, R-about) smysl otázky

Kognitivní, syntaktické faktory – jednoduchost, srozumitelnost, logická konzistence, jednohlavňovost, vágnost pojmů a obecných kvantifikátorů....

Sociálně-kognitivní, pragmatické faktory, Grice – (do)usuzování na význam otázky ze sociálního kontextu....

Samostudium pro další setkání (3): **[5]** kap. 3 – s. 62 – 99, kap. 4. – s. 100 - 135

4. Významné faktory ve fázi vybavování

Hříchy paměti, nápovědi, sugesce, teleskopování. Vybavování z epizodické paměti – referenční období. Self vs. proxy report. Autobiografická paměť – struktura, vybavování, zapomínání. Vliv času, charakteristik události a charakteristik otázky na vybavování. Vybavování dat a trvání událostí.

Samostudium pro další setkání (4): **[5]** kap. 5-7 – s. 136 – 229

5. Významné faktory ve fázi vytváření odpovědi

Odhadování četností a intenzit chování a prožívání. Heuristiky: reprezentativnost, dostupnost, kotvení.

Odpovídání na postojové otázky. Kontextové efekty u postojových otázek – asimilace, kontrast.

Samostudium pro další setkání (5): **[5]** kap. 8,9 – s. 230 – 288

6. Významné faktory ve fázi odpovídání

Volba odpovědi – otevřené vs. uzavřené otázky, odpověďové kategorie (response options) a škály (response scales), zaokrouhlování/kotvení, kontextové nápovědi (cues), pořadí odpověďových kategorií.

Editování odpovědí – citlivost (anonymita), sociální (ne)žádoucnost, slušnost, konzistence.

Vynechání odpovědi (nonresponse) – jednotkové, položkové

Nesprávné odpovědi (misreporting) – nezáměrné chyby ... záměrné lhaní, podsazování (underreporting), nadsazování (overreporting)

Samostudium pro další setkání (6): **[4]** kap. 2 – s. 15 – 54; **[6]** kap. 1 – s. 3-11, kap. 4,5 – s. 42-86; kap. 10 – s. 136-150; Nisbett, Wilson (1977)

7. Metody ověřování/validizace otázek a dotazníků – kognitivní rozhovor

Kognitivní rozhovor: Verbální záznamy/protokoly (think-alouds) – průběžné (concurrent), retrospektivní (retrospective). Verbální pobídky (probes).

Behaviorální kódování interakce tazatel (nástroj)-respondent. Měření reakčního času. Focus groups. Experimenty (split-ballot, viněty). Debriefing.

KALENDÁŘOVÁ OSNOVA

Týden	**Program semináře**		**Samostatná práce**	
16.9.	Úvod			čtení 1
23.9.	Teorie procesu odpovídání na otázku a typy otázek	Plánování studie 1	Realizace studie 1	čtení 2
30.9.		Prezentace studie 1		
7.10.	Významné faktory ve fázi *porozumění*	Plánování studie 2	Realizace studie 2	čtení 3
14.10.		Prezentace studie 2		
21.10.	Významné faktory ve fázi *vybavování*	Plánování studie 3	Realizace studie 3	čtení 4,5
28.10.	Státní svátek			
4.11.		Prezentace studie 3		
11.11.	Významné faktory ve fázi *vytváření odpovědi* a *odpovídání*	Plánování studie 4	Realizace studie 4	čtení 6
18.11.		Prezentace studie 4		
25.11.	Metody ověřování/validizace otázek a dotazníků – kognitivní rozhovor	Plánování studie 5	Realizace studie 5	
2.12. 9.12.	 Rekapitulace, reflexe	Prezentace studie 5		